

Любов Шара

ПЕРШІ КНЯГИНИ-ХРИСТΙΑНКИ В ПРОЦЕСІ ЄВАНГЕЛІЗАЦІЇ ЧЕСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ СЕРЕДНЬОВІЧНИХ МОНАРХІЙ¹

THE FIRST CHRISTIAN PRINCESSES IN THE PROCESS OF EVANGELIZATION OF THE CZECH AND POLISH MEDIEVAL MONARCHIES

DOI: 10.58407/litopis.250602

© Л. Шара, 2025. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4921-4718>

Мета статті – порівняти життєписи перших княгинь-християнок Чеської та Польської середньовічних монархій, їхню роль у євангелізаційному поступі. **Дослідницькі методи:** загальнонаукові – аналіз, синтез, індукція, дедукція, системний підхід; та спеціально-історичні – біографічний, порівняльно-історичний, історико-типологічний, історико-генетичний, проблемно-хронологічний. **Наукова новизна** розвідки визначається потребою актуалізувати роль дружин монархів Центрально-Східної Європи в поширенні християнської віри.

На підставі опрацьованого історіографічного й джерельного матеріалу можемо констатувати, що першими княгинями-християнками Чеської та Польської монархій були Людмила і Дубравка з династії Пршемисловичів. Людмила від народження дотримувалася язичництва і змінила віру, охрестившись із чоловіком, чеським князем Борживоєм. Овдовівши, зосталася з малолітніми синами-спадкоємцями й мусила занурюватися в політичні справи задля збереження Богемії за Пршемисловичами. Виявляла активну державницьку позицію, користувалася авторитетом і шаную в народі, залишила глибокий слід в історії Церкви завдяки великій побожності. Людмила прийняла мученицьку смерть, була канонізована й зарахована до лику святих.

Її правнука Дубравка – християнка, вийшла заміж за польського князя-язичника Мешка I, привезла в Польщу священиків і богослужбову літературу, у результаті чого заклали фундамент Церкви Христової та розпочали євангелізацію населення. Більше зосереджувалася на родинних справах, але її роль у тому, що політично-династичний чесько-польський союз дозволив Мешку I згуртувати давньопольські племена в єдину державу, уникнути залежності Корони Польської та новоствореної Церкви від німецького імператора. Дубравка народила сина Болеслава, який розбудував князівство, продовжив кампанію християнізації, розширив церковну організацію через заснування нових єпископств.

Ключові слова: князівства, Пршемисловичі, язичництво, християнство, євангелізація, побожність, канонізація.

The purpose of the publication is to compare biographies of the first Christian princesses of the Czech and Polish medieval monarchies and their role in evangelization of locals. **Research methods:** general scientific – analysis, synthesis, induction, and deduction, systematic approach; and special historical – biographical, historical-comparative, historical-typological, historical-genetic and problem-chronological. **The scientific novelty** of the study is determined by the need to highlight the role of the wives of Central and Eastern European monarchs in spreading the Christian faith.

Based on the analysed literature, we can draw some **conclusions**. Ludmila and Dubravka from the Přemyslid dynasty were the first Christian princesses of the Czech and Polish monarchies. From birth, Ludmila adhered to pagan traditions and changed her faith, being baptized with her husband, the Czech prince Borivoj. After her husband's death, she was left with her young sons, the heirs to the throne, and had to immerse herself in political affairs in order to keep Bohemia under the rule of the Přemyslids. She had an active state position, enjoyed authority and respect among the people, and left a deep mark on the history of the Church thanks to her great piety. Ludmila died a martyr's death, was canonized, and was counted among saints.

Her great-granddaughter Dubravka, a Christian, married to the Polish pagan prince Mieszko I. She brought priests and church literature to Poland. As a result, the foundations of the Church of Christ were laid and the evangelization of the population began. She focused more on family matters. By the way, her

¹ Стаття виконана в межах науково-дослідної роботи, що здійснюється на кафедрі всесвітньої історії та міжнародних відносин НУЧК ім. Т. Шевченка за темою: «Актуальні проблеми всесвітньої історії та міжнародних відносин в регіональному та глобальному вимірах» (Державний реєстраційний номер: 0124U003563).

role was that the political and dynastic Czech-Polish union allowed Mieszko I to unite the ancient Polish tribes into a single state and avoid the dependence of the Polish Crown and the newly created Church on the German emperor. Dubravka gave birth to Prince Boleslav, who built up the state, continued the evangelization campaign, and expanded the church organization by establishing new bishoprics.

Key words: principalities, Přemyslids, paganism, Christianity, evangelization, canonization.

Чеське та Польське князівства – середньовічні ранньофеодальні монархії, чия історія державотворення та християнізації не лише переплетені тісним чином, але й зміцнені шлюбними узами.

Чехи торували свій шлях, спираючись на досвід, набутий під час перебування у складі Великої Моравії. Відокремившись від неї 895 р., уже мали не тільки фундамент для розбудови політичної, економічної та культурно-духовної царин, але й амбітні плани територіального розширення. Натомість у давньопольських племен процес консолідації стартував з др. пол. X ст., коли правителем полян став Мешко I (960–992 рр.). Він, будучи, на думку А. Власто, «талановитим керівником із чіткою концепцією тогочасної політики», розпочав формування держави й налагодження рівноправного комунікування із сусідніми монархіями завдяки християнізації². І в цій справі йому активно допомогла Чехія (Богемія) в особі князя Болеслава I Жорстокого (935–972 рр.).

Українські дослідники-медієвісти ретельно деталізували генезу Корон Чеської та Польської, їхні взаємини, династичні угоди, витоки й спонукальні мотиви евангелізації, маркери етнічної спорідненості, культурну спадщину, джерельну базу тощо. Зокрема, інформаційно насиченими, релевантними нашій тематиці, репрезентативними є праці П. Вандича³, А. Власто⁴, Н. Дейвіса⁵, Ф. Дворніка⁶, Л. Зашкільняка, М. Крикуна⁷, О. Кардаша⁸, історика богемістики і словакістики І. Ліхтея⁹ та ін.

Утім, лишається незаповненою наукова лакуна про роль княгинь Центрально-Східної Європи, які допомагали своїм чоловікам / батькам / братам поширювати віру Христову, умотивовували їх відмовитися від язичництва, демонстрували для підданих приклад дотримання магістральних принципів християнської моралі, жертвності у служінні Богу, заклали підмурки для інституту жіночого чернецтва, ініціювали та фінансували будівництво культових споруд тощо.

Актуалізація життя і діяльності таких правительок-християнок не лише збагатить наявні знання про евангелізацію ранньофеодальних монархій, але й, що значимо, дозволить історії набути «жіночого обличчя». У контексті новітніх тенденцій дотримання гендерного паритету важливо долати стереотипи про виняткову роль чоловіків, посилюючи об'єктивність та різносторонність вивчення минувшини. Отож, мета цієї розвідки полягає в тому, аби порівняти життєписи та участь у евангелізації Чехії і Польщі перших княгинь-християнок – Людмили й Дубравки. Незважаючи на те, що вони – «перші леді» двох держав, проте кровно споріднені: Дубравка Чеська (Дубравка Богемська, Дуброва, Доброва) була правнучкою богемської княгині Людмили (Людмила Чеська, Мучениця Людмила, Свята Людмила Чеська, Блаженна Людмила).

Поміж дослідників не існує усталеного датування років народження наших героїнь, почасти їх математично обраховують з огляду на час одруження. Приміром, чеський

² Власто А. Запровадження християнства у слов'ян. Вступ до середньовічної історії слов'янства. Київ: Юніверс, 2004. С. 143.

³ Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. Київ: Критика, 2004. 463 с.

⁴ Власто А. Запровадження християнства у слов'ян. Вступ до середньовічної історії слов'янства. Київ: Юніверс, 2004. 496 с.

⁵ Дейвіс Н. Боже ігрище. Історія Польщі. Київ: Вид-во С. Павличко «ОСНОВИ», 2008. 1080 с.

⁶ Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації. Київ: Дух і літера, 2005. 512 с.

⁷ Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. 752 с.

⁸ Кардаш О. «Ex paganus christianos esse patravit»: кого відправився християнізувати нітранський єпископ Вікінг? *Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2020. Ч. 33. С. 7–26; Його ж. Протистояння баварської та кирило-мефодіївської християнських місій на землях династії Моймировичів др. пол. IX ст. *Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2019. Ч. 31. С. 64–80; та ін.

⁹ Ліхтей І. Історія середньовічної Чеської держави крізь призму сучасної української богемістики. *Славистична збірка*. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 2017. Вип. 3. С. 185–195; Його ж. Чеська держава Пршемисловичів: дві спроби створення універсальних монархій у Центральній Європі в X і XIII ст. *Hranice a pohraničia II. Ambivalentný charakter pohraničných území*. Prešov: Vydvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2019. С. 11–26; Його ж. Вшанування в Чехії та Україні 1100 рр. з дня мученицької смерті Св. Людмили. *Історичний часопис з богемістики і словакістики*. 2023. Вип. 9. С. 91–96; Його ж. Відносини чеського короля Вацлава I зі Святим Престолом у 1240–1247 рр. *Сіверянський літопис*. 2024. № 6. С. 29–36; Його ж. Роль князівського подружжя Борживоя та Людмили у поширенні християнства в Чеській державі. *Православ'я в Україні*. 2025. С. 15–28. та ін.

учений В. Халоупецький вважав, що Людмила вийшла заміж за князя Борживоя у 873 р., у віці 14–15 років. Тобто, у такому разі вона народилася 859 чи 858 р.¹⁰

На офіційних церковних порталах (римо-католицький, православний) віднаходимо хронологію життя Людмили: 860–921 рр.¹¹, таке ж указано й на інформаційних банерах із виставки «Княгиня Свята Людмила», організованій у вересні 2021 р. у Свято-Михайлівському Золотоверхому монастирі представниками Посольства Чеської Республіки в Україні та Чеського центру в Києві¹². Ініціатори заходу обгрунтували рік народження Людмили – 860-й – тим, що в середньовічних джерелах означено кількість повних років на момент її смерті. Зокрема, у «Проложному житті Людмили» читаємо: «... вона зустріла кінець життя в суботній день о першій годині ночі, проживши 60 і один рік»¹³. День і година смерті підтверджуються й у «Крістіановій легенді»: «Раба Христова Людмила прийняла мученицьку смерть сьомого дня, у суботу 15 вересня, на першому всенощному молінні»¹⁴. Оскільки це сталося в ніч із суботи на неділю, то автор «Легенди» написав «сьомого дня», а не шостого¹⁵. Але в такому разі це вже не 15, а 16 вересня. Стосовно року, то домінує 921 р.¹⁶, хоча А. Власто висловив сумнів: «16 вересня 920 або 921 року ... було убито Вацлаву бабусю Людмилу»¹⁷.

Постать Дубравки – першої княгині-християнки Польщі – менш досліджена, проте, так само поміж науковців нема однастайності про роки її життя або не акцентується взагалі. Датують переважно приїзд до Польської держави, одруження з Мешком I, смерть, але й ця інформація дискусійна. Так, в універсальному словнику-енциклопедії вказані 935–977 рр. як хронологія життя¹⁸, А. Власто написав, що вона прибула до Польщі й стала дружиною князя 964 р.¹⁹, Л. Зашкільняк і М. Крикун – 965 р.²⁰ Якщо припустимо, що Дубравка пошлюбилася так, як і прабабця Людмила, у 14–15 років, то народилася вона між 949–951 рр. Однак Козьма Празький у «Хроніці» ствердив: «У рік від Різдва Христового 977 померла Дубравка, дуже безсоромна жінка. Будучи вже в похилому віці, вона вийшла заміж за польського князя, зняла при цьому зі своєї голови убір і наділа дівочий вінець, що було великою безрозсудністю з її боку»²¹. На перший погляд, складається непривабливий образ княгині, але ми, по-перше, не знайшли подібних оцінок в інших джерелах, по-друге, слово «похилий» передбачає в синонімічному ряді «поважний», по-третє, варто вважати на суб'єктивне бачення Козьми Празького. Якщо брати це до уваги, опис Дубравки може набути інакшого забарвлення і, можливо, ідеться про одруження у віці 20–30 років, тому народилася вона між 934–945 рр. До речі, в онлайн-енциклопедії подаються роки народження 930–940-ві²². Отже, у науковому середовищі більше однастайності про смерть Людмили і Дубравки, а датування їхньої появи на світ потребують ґрунтовних підтверджень.

Стосовно родинного походження точнішу інформацію маємо про Дубравку, натомість про Людмилу – факти суперечливі. Дослідники дискутують та аргументують дві версії: вона з чеського племені або сербського, як прописано в середньовічних рукописах. У «Крістіановій легенді», скажімо, зафіксовано: «Людмила, донька князя Славібора зі слов'янської землі, яка у давнину називалася Пшов (Psov), а нині люди іменують її Мель-

¹⁰ Ліхтей І. М Роль князівського подружжя Борживоя та Людмили... С. 18.

¹¹ Свята Людмила Чеська. *Римсько-Католицька Церква в Україні*. URL: <https://tkc.org.ua/events/svyata-lyudmyla-cheska/>; Мучениця Людмила, княгиня Чеська. *Вінницько-Барська Єпархія Православної Церкви України*. URL: <https://orthodox.vinnica.ua/publications/muchenytysya-lyudmyla-knyahynya-cheska>.

¹² У Свято-Михайлівському Золотоверхому монастирі відкрилася виставка «Княгиня Свята Людмила». *Православна Церква України*. 2021. 15 вересня. URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/u-svyato-myhajlivskomu-zolotoverhomu-monastyri-vidkrylasya-vystavka-knyahynya-svyata-lyudmyla/>.

¹³ Проложное житие Людмилы / Публ. и перевод А.И. Рогова. *Восточная литература: Средневековые исторические источники Востока и Запада*. URL: <https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Tschechien/X/Skazania/text4.phtml?id=2534>.

¹⁴ Кристианова легенда. *Восточная литература: Средневековые исторические источники Востока и Запада* / Пер. с чешск., коммент. А. Игнатьева. URL: https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Tschechien/X/Krist_legenda/text1.htm.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Ліхтей І. Роль князівського подружжя Борживоя та Людмили... С. 28; Зінько Ю., Калитко С., Кравчук О., Поп І. Нариси історії Чехії. Вінниця: Нілан-ЛІТД, 2017. С. 36; Мучениця Людмила, княгиня Чеська...

¹⁷ Власто А. Запровадження християнства у слов'ян... С. 119.

¹⁸ Добрава. *Універсальний словник-енциклопедія*. 4-те вид. / Укл. Попович М. Київ: Теза, 2006. С. 23; див. коментарі Л.М. Попової до: Галл Аноним. Хроніка і деяння князей или правителів польських. *Восточная литература: Средневековые исторические источники Востока и Запада*. URL: <https://www.vostlit.info/Texts/rus9/Gall/frametext1.htm>.

¹⁹ Власто А. Запровадження християнства у слов'ян... С. 144.

²⁰ Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі... С. 20.

²¹ Козьма Празький. Чешская хроника / Публ. и пер. Г.Э. Санчука. *Восточная литература: Средневековые исторические источники Востока и Запада*. URL: <https://www.vostlit.info/Texts/rus/Cosmas/framekniga1.htm>.

²² Дубравка Чеська. *Vikineдія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%83%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0_%D0%A7%D0%B5%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.

ником – завдяки нещодавно збудованому замку»²³. Подібне бачимо у «Хроніці» Козьми Празького: «Людмила – донька Славібора, правителя граду Пшов»²⁴, та в латинській легенді «Diffundente»: «Людмила не походила з іншого племені й була взята чеським князем “de gente sua”, тобто зі свого роду»²⁵. Славіст О. Рогов переконаний у належності пшован до чеських племен, які мешкали північно-східніше Праги, на території між містами Мельник і Каменц²⁶. Так само й А. Власто зазначив, що Людмила походила із сусіднього з чеським племені пшованів²⁷.

Інше припущення про родовід Людмили спирається на «Проложне житіє Людмили», яка «була із Сербської землі, донькою сербського князя»²⁸. Відповідно В. Халоупецький назвав Славібора князем слов'янського племені полабських сербів, сусідів земель Борживоєвих, а отже, Людмила народилася в сербсько-полабському Мілску чи з Верхній Лужиці²⁹. І. Ліхтей слушно констатував неможливість зробити однозначний висновок з цього питання, але зазначив, що «тогочасна політична ситуація спонукає окремих сучасних дослідників схилитися до думки про полабсько-сербське походження Людмили, а племінний союз її батька вчені локалізують територією на схід від річки Сали аж до Лаби (Ельби), тобто на північний захід аж за чеськими порубіжними горами»³⁰.

Організатори вище згадуваної виставки «Княгиня Свята Людмила» теж донесли до відома відвідувачів два трактування. Згідно з першим, Славібор із землі, яка не належала до влади самих Пршемисловичів. Був сильним володарем, але його князівство не можна визнати державою в сучасному розумінні, то радше кілька городищ, розташованих на стратегічних вершинах чи в добре укріплених долинах річок. Водночас, відповідно до другої гіпотези, підтримуваної церковнослов'янською легендою, батьківщиною Людмили була Лужицька Сербія³¹.

У коментарях до «Проложного житія Людмили» ми знайшли відомості про чеського історика В. Томека, який вважав первинною назвою пшован – серби, аналогічно до чеського племені хорватів³². І таке твердження можливе.

Інакша справа з родинним походженням Дубравки. Вона з чеської династії Пршемисловичів, як зазначалося, правнука Людмили, народилася в сім'ї Болеслава I Жорстокого та його дружини Біагоди (Бягоди). Зростала з двома братами: Болеславом (наступний князь Чехії Болеслав II Благочестивий) і Страхвасом (майбутній празький єпископ Христіан) та молодшою сестричкою Младою (згодом – Марія, ігумена монастиря Св. Георгія у Празькому граді)³³.

Про матір Дубравки маємо скупи дані. Її родовід невідомий, існують версії про германське чи болгарське походження, навіть припускають, що вона донька болгарського царя Симеона I (Благота або Бгота – стародавнє болгарське ім'я). На думку І. Фідлера, Біагота була болгарською принцесою, яка стала дружиною Болеслава I Жорстокого у 928–930 рр. завдяки контактам чеського князя Вратіслава I та болгарського царя Петра I поблизу Нітранська. М. Лутовський наголосив, що підтвердженням існування Бягоди слугують написи на монетах Пршемисловичів: «BIAGOTACOSIIX» або «BIAGOTACOVIIIX» – «BIAGOTA CONIVNX», тобто «дружина Біагота»³⁴.

Батько Дубравки – Болеслав I – прийшов на престол через кров, за що й отримав прізвисько «Жорстокий». Він убив свого рідного брата Вацлава (В'ячеслава), вихованого їхньою бабусею Людмилою в побожності зі схильністю до аскетизму. На противагу йому, Болеслав віддавав перевагу світському життю і прагнув влади, твердив А. Власто³⁵. Дійсно, автор «Проложного житія В'ячеслава», характеризуючи батька Дубравки, указав на таку його рису, як нещирість та вміння лестити: «Був лествий, запевняв, що любить його (Вацлава – Л.Ш.) понад життя, а в своєму серці замислив убивство»³⁶. Не соромився в епітетах про Болеслава й Козьма Празький. У його баченні «Вацлав був бажаним Богу і людям, а Болеслав – братовбивця, гідний прокляття; заздрисний, без покаяння за свій злочин,

²³ Кристианова легенда...

²⁴ Козьма Празький. Чешская хроника...

²⁵ Див. коментарі до: Проложное житие Людмилы...

²⁶ Там само.

²⁷ Власто А. Запровадження християнства у слов'ян... С. 113.

²⁸ Проложное житие Людмилы...

²⁹ Ліхтей І. Роль князівського подружжя Борживоя та Людмили... С. 18.

³⁰ Там само. С. 19.

³¹ У Свято-Михайлівському Золотоверхому монастирі відкрилася виставка «Княгиня Свята Людмила»...

³² Коментарі до «Проложного житія Людмили».

³³ Власто А. Запровадження християнства у слов'ян... С. 124.

³⁴ Biagota. Geni. URL: <https://www.geni.com/people/Biagota/6000000005870356001>.

³⁵ Власто А. Запровадження християнства у слов'ян... С. 121.

³⁶ Проложное житие Вячеслава / Публ. и перевод А.И. Рогова. *Восточная литература: Средневековые исторические источники Востока и Запада*. URL: <https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Tschechien/X/Skazania/text5.phtml?id=2535>.

сповнений гордої пихи; безбожник і мучитель, який своєю жорстокістю перевершив Ірода, кровожерливістю – Нерона, безсердечністю злодіянь – Деція, немилосердям – Діоклетіана»³⁷.

Причини злочину Болеслава I Жорстокого не є предметом цього дослідження, науковці шукають їх на політичному та релігійному рівнях, але нам важливо наголосити на родинній атмосфері, в якій зростала Дубравка. Звичними були придворні інтриги, боротьба за владу, убивства між родичами, панування принципу «або ти, або тебе». Водночас маємо розуміти типовість таких історій про палацові підступи і змови при монарших дворах, особливо в часи Середньовіччя.

Стосовно сімейного життя, то Людмила прожила в шлюбі з Борживоєм 16–17 років, допоки у 889–890 р. він не помер чи то від хвороби, чи то від військових дій, маючи 36 років. За різними джерелами, у подружжя народилися троє синів і три доньки або троє синів і донька, утім відомі імена лише двох – Спітігнев і Вратіслав³⁸.

Автор «Проложного життя Людмили» занотував, що після смерті чоловіка «Блаженна Людмила усю свою печаль звернула до Бога і все своє майно роздала на милостині бідним»³⁹. Проте вірогіднішим є твердження про княгиню-вдову як «першу чеську володарку, яка мусила протягом певного часу дбати не лише про домашні справи, тобто управління маєтком Пршемисловичів, а й про “державну” (політичну роль Пршемисловичів у Богемії)»⁴⁰. Оскільки старшому сину Спітігневу виповнилося 13–14 років, Вратіслав – узагалі немовля, князь Великої Моравії вирішив скористатися моментом і приєднати володіння Борживоя. Людмилі довелося турбуватися про збереження спадку за своїми дітьми, вона не залишала Чехію⁴¹. Тільки після смерті великоморавського правителя, з 894–895 р. Спітігнев посів батьківський стіл, потім із 915 р. – брат Вратіслав (915–920 рр.).

Інакше склалося в шлюбі Дубравки. Разом із Мешком I вони прожили 12–13 років, до її смерті. 976 р. у подружжя з’явився на світ хлопчик, якого назвали Болеславом (на честь богемського дідуса чи брата Дубравки), у майбутньому спадкоємець Мешка I – Болеслав I Хоробрий (992–1025 рр.)⁴². Через кілька років народилася дівчинка Святослава (Свентослава), більш znana як Сігрід Горда – майбутня дружина Еріка VI Переможця, короля Швеції й Данії⁴³. Однак у науковому просторі походження Сігрід Гордої від Дубравки і Мешка I вважається гіпотетичним⁴⁴. Після смерті Дубравки її чоловік вдруге одружився, обравши німкеню Оду, з якою народив ще трьох синів⁴⁵.

Спільним індикатором для візуалізації ролі Людмили і Дубравки у процесі поширення християнської віри є їхні впливи на своїх чоловіків-язичників, виховання дітей та онуків, побожне життя. Людмила, як і Борживой, від народження дотримувалася поганських звичаїв, а вийшовши заміж, «брала приклад із чоловіка у його поганстві, приносила жертви ідолам»⁴⁶. У контексті формування Чеської держави, переконаний А. Власто, спостерігався «незначний вплив християнства протягом попередніх п’ятдесяти років і поява певного інтересу з боку слов’ян до налагодження тісних стосунків із християнським світом»⁴⁷.

Згідно з «Крістіановою легендою», просвітник Мефодій спонукав Борживоя до Христової віри, підкресливши принизливий статус язичника. «Сяючи красою квітучої юності, – читаємо, – ... він (Борживой – Л.Ш.) прийшов до Моравії до свого князя або короля Святополка з однією справою стосовно довіреного йому народу, був люб’язно ним зустрітий і разом з іншими запрошений на бенкет, однак йому не дали місця серед християн, а веліли сісти перед столом на підлозі»⁴⁸. Побачивши таку ганьбу, Мефодій поспитав, чи «не соромно такій могутній людині бути відісненим від княжих сидінь, хоча ти й сам маєш княже достоїнство, але сидиш на землі зі свинями за своє мерзенне ідолопоклонство!»⁴⁹

³⁷ Козьма Пражский. Чешская хроника...

³⁸ Там само; Проложное житие Людмилы...

³⁹ У Свято-Михайлівському Золотоверхому монастирі відкрилася виставка...; Проложное житие Людмилы...

⁴⁰ У Свято-Михайлівському Золотоверхому монастирі відкрилася виставка...

⁴¹ Ліхтей І. Роль князівського подружжя... С. 24, 25.

⁴² Плахонін А. Болеслав I Хоробрий. *Енциклопедія історії України* / Ред. В. Смолій. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1: А-В. С. 331.

⁴³ Кюрсак В. Спроба реконструкції генеалогії шведських правителів VIII–X ст. *Записки Львівського медієвістичного клубу*. Львів, 2017. Вип. 2. С. 155.

⁴⁴ Сигрид Гордая: скандинавская «мерера». *Homsk*. URL: <https://homsk.com/martin/sigrid-gordaya--skandinavskaya-megera>.

⁴⁵ Генеалогические таблицы. Польские князья и короли (пясть). *Восточная литература: Средневековые исторические источники Востока и Запада*. URL: https://www.vostlit.info/Texts/rus12/Bav_geogr/4_1.JPG.

⁴⁶ Кристианова легенда...

⁴⁷ Власто А. Запровадження християнства у слов’ян... С. 111.

⁴⁸ Кристианова легенда...

⁴⁹ Там само.

Борживой поцікавився, які переваги дасть нова віра, на що просвітник навів такі аргументи: «Ти станеш паном своїх панів, всі вороги будуть підвладні твоєму володарюванню, а твоє потомство буде щодня множитися, подібно до великої річки, в яку стікають води різних струмків»⁵⁰. Як бачимо, на перше місце було поставлено політичну причину, бо Борживой, хоча й визнав зверхність великоморавського правителя Святополка, утім, вочевидь, мріяв про самостійність. Доказом слугують відцентрові тенденції у Великій Моравії одразу після смерті Святополка й відокремлення чеських земель 895 р.

Слова Мефодія видалися Борживою переконливими, тому вже наступного дня він та 30 його супутників «оживилися святою купіллю хрещення»⁵¹. Вони ще кілька днів прожили при дворі Святополка, спілкуючись з Мефодієм, який «повністю виховав у вірі Христовій та відпустив [Борживой] на батьківщину, давши йому багато дарів і приставивши до нього добродієсного священника на ім'я Каїча»⁵².

Попри таку деталізацію опису евангелізації чеського князя, ми не знаємо точного датування події. У «Хроніці» Козьми Празького вказано 894 р.⁵³, але це сумнівно, бо відомий рік смерті Мефодія – 885-й. З огляду на це, хрестини Борживоя відбулися або в сер. 870-х рр., або це здійснив інший священник, або на поч. 880-х рр. Не викликає сумнішу, що Чехія сприйняла християнство переважно в кирило-мефодіївському форматі, давнішому, ніж сучасний латинський. У 80-х рр. IX ст. слов'янські священники з Моравії привезли в Богемію церковнослов'янську літургійну мову та книги. Людмила могла навернутися в нову віру разом із чоловіком у Великій Моравії чи пізніше у Празі⁵⁴.

Евангелізація відбувалася поступово, з великим супротивом прибічників поганства. На думку В. Рейзлової, практично панувало двовір'я: християнство західного та східного (візантійського) форматів сприймалося переважно правлячими колами та їхнім оточенням, а сільська місцевість залишалася язичницькою. Єдиним обов'язком нововернених у той час було тільки християнське поховання⁵⁵.

Дубравка, порівняно з Людмилою, уже народилася в християнській родині, її конфесійну належність використали батько і майбутній чоловік як інструмент у політичних маневрах. У «Хроніці» Галла Аноніма читаємо таке: «А Мешко, досягнувши князівської влади, почав зміцнювати свої духовні та фізичні сили і частіше нападати на народи, які жили довкола. Сам він перебував у такій великій омані язичництва, що за тогочасною традицією мав сімох дружин. Через деякий час зажадав ще собі за жінку правовірну християнку з Чехії на ім'я Дубровка. Але вона не погодилася вийти за нього заміж, – доки він не відмовиться від свого порочного звичаю й не пообіцяє їй стати християнином. Коли ж він оголосив, що має намір позбутися поганства і сприйняти священне вчення християнської віри, вона приїхала до Польщі з великою чисельністю світської та духовної свити. Однак не стала його дружиною, допоки він, уважно спостерігаючи за ритуалами християнської релігії та діяльністю кліру, не відрікся від оман язичництва й не схилився до лона матері-Церкви»⁵⁶.

Проте, на думку польського історика Г. Паца, це «певний топос, який часто виникає в різних історіях про перехід язичницьких правителів у християнство»⁵⁷. Радше шлюб Мешка I й Дубравки був доказом польсько-чеського союзу, необхідного, аби витіснити Чехію з альянсу з полабськими слов'янами, націленого проти Польщі.

Політичні мотиви пошлюблення Дубравки з польським правителем підтримуються А. Власто. Він указав на германський натиск на західні кордони Польщі як своєрідний каталізатор евангелізації. З метою забезпечення від німців, Мешко I вирішив прийняти християнську віру від сусідніх слов'янської держави – Чеського князівства, але, на думку дослідника, це було доволі ризикованим кроком. Для гарантії Мешко I уклав політичний і династичний альянс – одружився на доньці богемського князя Дубравці⁵⁸.

Вона прибула до Польщі в супроводі священника Йордана і привезла із собою християнські книги. Розпочався процес навернення в нову віру, як і у Богемії – повільно, галь-

⁵⁰ Кристіанова легенда...

⁵¹ Там само.

⁵² Там само.

⁵³ Козьма Празский. Чешская хроника...

⁵⁴ Власто А. Запровадження християнства у слов'ян... С. 112, 113; Ліхтей І. Роль князівського подружжя Борживоя та Людмили... С. 21–22; У Свято-Михайлівському Золотоверхому монастирі відкрилася виставка...

⁵⁵ Rejzlová V. Legenda Kristiánova (před 997). Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2023. С. 4.

⁵⁶ Галл Аноним. Хроника и деяния князей или правителей польских / Публ. и перевод Л.М. Поповой. *Восточная литература: Средневековые исторические источники Востока и Запада*. URL: <https://www.vostlit.info/Texts/rus9/Gall/frametext1.htm>.

⁵⁷ Хрещення Мешка. Як у Польщу прийшло християнство. Інтерв'ю Бартомея Ґайоза з істориком Ґжегожем Пацом. *Нова Польща*. 2021. 12 жовтня. URL: <https://novapolshcha.pl/article/khreshennya-meshka-yak-khristiyanstvo-priishlo-v-polshu/>.

⁵⁸ Власто А. Запровадження християнства у слов'ян... С. 144.

муючись спротивом язичництва. Та й Мешко I охрестився не одразу, а в 966 р., напередодні Великодня. За підрахунками польських дослідників, Великдень 966 р. припадав на 14 квітня⁵⁹.

Місце хрещення Мешка I спірне. Скажімо, професор Т. Юрек назвав міста Магдебург, Кведлінбург, також фігурує Реґенсбург, єпископу якого підпорядковувалася Чехія. Натомість Г. Пац упевнений, що Мешко охрестився на теренах Великопольщі, імовірно, – у Познані (найвірогідніше), Гнезно, Оструві-Ледницькому. У його баченні локація для евангелізації обиралася не випадково й свідчила про рівноправність чи залежність від держави-місіонерки⁶⁰.

Перейнявши християнство від Богемії, Мешко I запобіг перспективі примусового навернення від Магдебурзької єпископської кафедри, яка використовувала віру як важіль для політичного васалітету. Німецький імператор, маючи підтримку Папи Римського, наче той павук сплітав павутину над поганськими землями, зтягаючи їх в орбіту власних інтересів. Очевидно, польський князь не забажав уподібнити свою державу до Чехії, Бранденбургу, Лужиці, прагнув зберегти «певну відстань між собою і честолюбними задумами імператора, стримати місіонерські потяги німецького духівництва»⁶¹.

Евангелізація, здійснена Мешком I, високо оцінена в новітніх наративах як «спосіб уведення свого народу в світ західної культури й латинської письменності; старт для створення наступним королем польської церковної митрополії у Гнезно; початок документування польської історії»⁶². Але маємо розуміти, що безпосередніми наслідками переходу Мешка у християнство стало запровадження обряду хрещення новонароджених, поховання померлих на протигагу поганській традиції трупоспалення; відбулася зміна календаря, увели періоди посту, церковну десятину, почали храмове будівництво⁶³.

Уможливилось все це після одруження на Дубравці. Недарма Галл Анонім назвав її «благочестивою жінкою, завдяки якій Мешко перший серед поляків пізнав благодать хрещення, а через нього світло істини осяяло з висоти усе королівство Польське»⁶⁴. Її значимість посилюється й тим фактом, що «така благословенна жінка народила найславнішого Болеслава, який по смерті батька мужньо керував королівством і так зріс милістю Бога у доблесті та силі, що своєю хоробрістю озолотив усю Польщу»⁶⁵.

Опосередкована заслуга Дубравки у формуванні Церкви, адже вона привезла священника Йордана, який очолив першу єпархію (968–984 рр.)⁶⁶ із центром у Познані. Прикметно, що Йордан підпорядковувався напрямю Римському престолу, отже, володіння Мешка I, як вище вказано, не перебували у васальній залежності від німецького імператора, а Магдебурзька митрополія не була сюзереном над Познанською єпархією. Ураховуючи це, дослідники твердять про зважену політику польського князя, який зміг уникнути надмірного зближення із Західною Церквою, мав змогу гуртуватися з німцями та чехами проти потенційних завоювань язичників-слов'ян і разом підтримувати рівні й дружні стосунки з очільником Німецької імперії⁶⁷.

Розширення церковної організації відбулося в 1000 р., за часів Болеслава I Хороброго, який того року заснував митрополічу кафедру у Гнезно, призначивши архієпископом Радима, брата святого Войцеха – празького єпископа, убитого прусами 997 р. Його тіло, до речі, викупили поляни (одне з давньопольських племен) «за мішок золота» і поховали перед вівтарем у Гнезно. Митрополія була структурована єпископськими кафедрами у Кракові (Мала Польща), Вроцлаві (Сілезія) та Колобжезі (Помор'є). Із плином часу розширили мережу парафій, заснували нові єпископії⁶⁸.

Людмила і Дубравка як перші княгині-християнки власним прикладом демонстрували побожність, наставляючи у вірі Христовій оточуючих і, насамперед, виховуючи своїх дітей. Людмила, зважаючи на вдівство, що змусило передусім опікуватися господарством, вирішувати політичні питання, суміщаючи роль матері й батька для своїх синів, змогла приділити більше часу християнському вихованню вже свого онука Вацлава. Упевнившись у перебуванні чеських земель в руках законних спадкоємців Пршемисловичів, вона також сфокусувалася на домашніх справах і побожності в різних її проявах.

⁵⁹ 14 квітня відзначають Свято хрещення Польщі. *Polskie radio*. 2021. 14 квітня. URL: <https://www.polskieradio.pl>.

⁶⁰ Хрещення Мешка. Як у Польщу прийшло християнство...

⁶¹ Дейвіс Н. Боже ігрище... С. 96.

⁶² Там само. С. 46.

⁶³ Хрещення Мешка. Як у Польщу прийшло християнство...

⁶⁴ Галл Анонім. Хроника и деяния князей или правителей польских...

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ Гнезненские заметки / Пер. с лат., коммент. А. Досаева. *Восточная литература: Средневековые исторические источники Востока и Запада*. URL: <https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Polen/X/960-980/Gnezno/noten.phtml?id=10626>.

⁶⁷ Власто А. Запровадження християнства у слов'ян... С. 145, 147.

⁶⁸ Дейвіс Н. Боже ігрище... С. 98.

Про Вацлава Людмила турбувалася з його малолітства і, як переконують джерела, розуміла вагу грамотності. У «Житті В'ячеслава» читаємо: «І бабуся Людмила віддала його навчатися по слов'янських книгах. І він добре навчався у свого вчителя й швидко опанував усю мудрість»⁶⁹. Згодом, – укаже автор Життя, – батько Вацлава відрядив його до Бучача, і «став отрок навчатися за латинськими книгами, і він добре навчався»⁷⁰.

Аналізуючи ці нотування, наголошуємо на релігійній дихотомії в тогочасній Богемії. Пам'ятаємо, що Борживой та Людмила були охрещені за візантійським обрядом, у богослужінні використовували слов'янську мову, але вже з часів Вацлава спостерігалася політична й конфесійна орієнтація на Захід, а отже, латинська літургія⁷¹. Афірмацією цього слугує й уривок із «Востоковської легенди», у якій майже ідентичний текст, за винятком хіба що: «віддала його бабуся Людмила вчитися слов'янським книгам за *порадою священника*»⁷². У «Крістіановій легенді» знаходимо, що «Вацлав відправив послання до Регенсбурга (одне із найстаріших міст Німеччини, резиденція баварських єпископів – *Л.Ш.*), до єпископа цього міста на ім'я Тутон, бо на той час чехи перебували у віданні його єпархії»⁷³. В іншому місці таке: «Вацлав ... хотів піти в Рим, щоб просити у тодішнього Папи Римського одягнути його в чернечі шати і постригти його»⁷⁴. Але латина не витіснила остаточно слов'янські тексти. «Поклав [Бог] таку благодать на князя В'ячеслава, – зафіксувано в його Житті, – [що] і він став розуміти латинські книги як єпископ чи священник, і ще возив із собою грецькі та слов'янські книги та читав швидко і без помилок»⁷⁵. Без сумніву, освіченість й побожність Вацлава – заслуга Людмили.

Крім піклування про онука, вона приділяла велику увагу знедоленим, тим, хто потрапив у скрутне становище, соціально незахищеним верствам у сучасному розумінні. Наочною демонстрацією цього слугує уривок із «Крістіанової легенди»: «Благочестива пані Людмила ... віддала всі свої сили служінню правді. Про це кажуть бідняки, яким у їхній нужді вона багато допомагала і яким вона стала як матір, годуючи голодних і напуваючи спраглих. На це вказують і священнослужителі, про яких вона дбала, наче вони її власні сини. Вона була благочестива і лагідна в усьому та сповнена різного добра; щедра у милостині, невтомна у справах, набожна в молитвах, досконала в любові та смиренна без міри. Двері її будинку вдень і вночі відчинялися для будь-якого подорожнього. Вона була матір'ю сиріт, утішницею вдів, невтомною відвідувачкою полонених і ув'язнених, досконалою в усіх добрих справах»⁷⁶.

Про побожність Дубравки та виховання нею своїх дітей маємо менше інформації, бо її не канонізували, і завершила вона земний шлях інакше, ніж бабуся. Однак, переконані, що саме Дубравка (не Мешко I, сфокусований на формуванні держави) відчутніше вплинула на становлення особистості сина Болеслава. Для його світосприйняття фундаментом стала материнська рецесія християнських принципів, від неї він міг перейняти набожність і благоговіння перед духовенством. Попри активну територіальну експансію Болеслава I Хороброго, поміж яких завойовницькі походи на Русь, боротьба за владу з мачухою (другою дружиною Мешка I) та зведеними братами, вигнання їх з країни, – знаємо й про іншу сторону його вдачі. «До єпископів і капеланів своїх, – написав Галл Анонім, – виявляв таку повагу, що не насмілювався сидіти, якщо вони стояли, і називав їх не інакше, ніж панове, Бога шанував з великою побожністю, святу Церкву возвеличував і надавав їй королівські подарунки»⁷⁷. Автор «Хроніки» також підкреслив непохитне почуття справедливості Болеславом I, його благородство, неупередженість, доброту, щедрість, подячне ставлення до людей⁷⁸.

Як уже наголошувалося, доля наших героїнь завершилася по-різному. Життя Дубравки, урахувавши спірність діапазону її народження, тривало не більше 47-ми років. Використані нами матеріали переконують у природній смерті. За інформацією Ю. Крашевського, її могилу віднайшли у Гнезно під каменем, позначеним лише простим хрестом. У ньо-

⁶⁹ Житие Вячеслава. Минейная редакция / Публ. и перевод А.И. Рогова. *Восточная литература: Средневековые исторические источники Востока и Запада*. URL: <https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Tschechien/X/Skazania/text2.phtml?id=2532>.

⁷⁰ Там само.

⁷¹ Rejzlová V. *Legenda Kristiánova (před 997)*. С. 5.

⁷² Востокская легенда / Публ. и перевод А.И. Рогова. *Восточная литература: Средневековые исторические источники Востока и Запада*. URL: <https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Tschechien/X/Skazania/text1.phtml?id=2531>.

⁷³ Кристианова легенда...

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ Житие Вячеслава...

⁷⁶ Кристианова легенда...

⁷⁷ Галл Аноним. Хроника и деяния князей или правителей польских...

⁷⁸ Anonim tak zwany Gall. *Kronika Polska*. *Internet archive*. URL: <https://web.archive.org/web/20060831201245/http://monika.univ.gda.pl/~literat/gal/index.htm>.

му не було жодних реліквій, крім згнилих шат фіолетового й пурпурного кольорів, а на голові – вузької пов'язки, оздобленої золотом⁷⁹.

Бабуся Дубравки Людмила прожила 61 рік, але померла насильницькою смертю від рук найманних убивць. Замовниця – невістка Драгомира, дружина сина Вратіслава. Спонукальні мотиви приховані в кількох площинах від особистої ненависті, зумовленої ревністю за вплив на сина Вацлава й авторитет Людмили в народі, до політичних і релігійних суперечностей між придворними партіями. До прикладу, у «Легенді Нікольського» (Нікольський – славист, який 1904 р. вперше опублікував пам'ятку – Л.Ш.) читаємо, що «зла мати, яка за свій гріх отримала ім'я Драгомира, зібрала нечестивих чоловіків і сказала: “Що нам робити, бо він (Вацлав – Л.Ш.) повинен стати князем, а він розбещений кліриками і мою свекрухою і став подібний до ченця. Я погублю її, а їх вижену з країни”». «І тоді ж вона послала своїх радників задушити свою свекруху Людмилу. І в цей час по всій Богемській землі відбувалося вигнання кліриків і священників та руйнування церков. І вона поставила на вулицях вартових, сказавши їм: “Якщо десь помітите якогось клірика, що йде до мого сина, негайно знищуйте його і не шкодуйте його життя”»⁸⁰.

У цій пам'ятці автор зацентрував на протиставленні язичницької та християнської традицій, але побутують думки і про намір Драгомира заволодіти майном свекрухи, позбутися її впливу на сина Вацлава, бути повноправною володаркою Богемії при малолітніх спадкоємцях, конфлікт через підтримку Людмилою слов'янської літургії⁸¹.

Аби забезпечитися від невістки, Людмила «з головного замку переселилася в замок Тетин, де щедрою рукою роздавала милостиню»⁸². Проте й там не залишили її у спокої: у ніч із 15 на 16 вересня 921 р. «головні вбивці Тунна і Гоммон ... із диким реготом увірвалися в кімнату»⁸³. Блаженна Людмила намагалася їх присоромити, нагадувала про виявлені до них милості, але марно. «Ці дикуни, – читаємо в “Крістіановій легенді”, – непохитні, як камінь, не бажаючи слухати її і не гребуючи покласти на неї руки, стягнули її з ліжка і кинули на землю. Вона сказала їм: “Дайте мені помолитися”. І коли їй це дозволили, розкинувши руки звернулася до Господа. Жорстокі кати накиннули їй на шию мотузку і задушили, позбавивши земного життя»⁸⁴.

Драгомира спершу обдарувала душолюбів, а згодом позбулася, убивши Гоммона, а Тунна врятувався втечею⁸⁵. Людмилу поховали в Тетині, де з часом почали відбуватися чудеса, як-то прозріння сліпого, який торкнувся могили княгині, божественне світло, дивний аромат, що «перевершував усі рідкісні прянощі та квіти»⁸⁶. Вацлав, ставши повноправним правителем Чехії, наказав перепоховати нетлінні мощі бабусі. Останки привезли до Праги, і «всі бачили непорочність тіла й міцність волосся; її обличчя сяяло, ніби вона була жива, а одяг виблискував такою красою і чистотою, наче того ж дня його виткали»⁸⁷.

1143 р. княгиня Людмила була канонізована за праведне життя, рівноапостольну працю та численні чудеса, що відбувалися на її мощах, ім'я її зараховане до лику святих⁸⁸. Вона вважається покровителькою Чехії, також бабусь, матерів і християнських учителів. В Україні, до речі, день пам'яті Людмили – 16 вересня⁸⁹.

Отже, викладений матеріал засвідчив, що першими княгинями-християнками Чеської та Польської монархій були Людмила і Дубравка з династії Пршемисловичів. Їхні біографії потребують подальшого дослідження, оскільки містять суперечливу інформацію, а окремі лакуни зостаються узагалі незаповненими. Утім, спираючись на середньовічні джерела й наукові студії, можемо окреслити хронологію життєписів, реконструювати ключові події в родині і процесах евангелізації, вплив на виховання дітей, вияви побожності.

Людмила від народження дотримувалася язичницьких традицій і змінила віру після хрещення чоловіка Борживоя. Її правнука-християнка Дубравка вийшла за польського князя-язичника Мешка I, привезла в Польщу священників і богослужбову літерату-

⁷⁹ Dobrawa Przemyslidka. Wikipedia. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Dobrawa_Przemy%C5%9Blidka.

⁸⁰ Легенда Нікольського / Публ. і перевод А.И. Рогова. *Восточная литература: Средневековые исторические источники Востока и Запада*. URL: <https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Tschechien/X/Skazania/text3.phtml?id=2533>.

⁸¹ Проложное житие Людмилы...; Кристианова легенда...; Власто А. Заповядання християнства у слов'ян... С. 119; Ліхтей І. Роль князівського подружжя Борживоя та Людмили... С. 26.

⁸² Кристианова легенда...

⁸³ Там само.

⁸⁴ Там само.

⁸⁵ Там само.

⁸⁶ Проложное житие Людмилы...

⁸⁷ Кристианова легенда...

⁸⁸ Свята мучениця Людмила, княгиня Чеська. *Пам'ять: християнський портал*. URL: [https://pamjat.net.ua/literature/svitlyny\(foto\)/250_svjata-muchenycja-ludmyla-knjahynja-cheska](https://pamjat.net.ua/literature/svitlyny(foto)/250_svjata-muchenycja-ludmyla-knjahynja-cheska).

⁸⁹ День Святої Людмили: історія та заборони. *Дзеркало тижня*. 2024. 16 вересня. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/den-svjatoji-ljudmili-istorija-ta-zaboroni.html>.

ру, що дозволило закласти фундамент Церкви Христової та розпочати євангелізацію населення. Людмила, втративши чоловіка й зоставшись із малолітніми синами-спадкоємцями, мусила занурюватися в політичні справи, аби зберегти Богемію за Пршемисловичами. Дубравка до смерті прожила з чоловіком, вочевидь, фокусувалася переважно на родині, але її роль у тому, що політично-династичний чесько-польський союз дозволив Мешку I об'єднати давньопольські племена в єдину державу, уникнути залежності Корони Польської та новоствореної Церкви від німецького імператора. Народила сина Болеслава, який розбудував князівство, продовжив кампанію євангелізації, розширив церковну організацію через заснування нових єпископств. Людмила залишила глибокий слід в історії Церкви завдяки великій побожності, прийняла мученицьку смерть, була канонізована й зарахована до лику святих.

ЛЮДМИЛА

Saint Ludmila, St. Ludmila's Church, Cedar Rapids, Iowa. *Wikipedia*.
URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Ludmila_of_Bohemia.

ДУБРАВКА

Dobrawa Przemyslidka. *Wikipedia*.
URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Dobrawa_Przemys%C5%9Bli%C5%9Bka.

References

- Deivis, N. (2008). *Bozhe ihryshche. Istoriiia Polshchi* [God's playground. The history of Poland.]. Kyiv, Ukraine.
- Dvornik, F. (2000). *Sloviany v Yevropeiskii istorii ta tsyvilizatsii* [Slavs in European history and civilization]. Kyiv, Ukraine.
- Kardash, O. (2020). «Ex paganis christianos esse patavit»: koho vidpravyyvsia khrystyianizuvaty ni-transkyi yepyskop Vikhinh? [“Ex paganis christianos esse patavit”: whom did Bishop Vihing of Nitra set out to Christianise?]. *Halychyna: naukovi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys – Galicia: scientific and cultural-educational regional studies journal*, 33, P. 7–26.
- Kiorsak, V. (2017). Sproba rekonstruksii henealohii shvedskykh pravyteliv VIII–X st. [An attempt to reconstruct the genealogy of Swedish rulers of the 8th–10th c.]. *Zapysky Lvivskoho mediievistychnoho klubu – Notes of the Lviv Medieval club*, 2, P. 150–160.
- Likhtei, I. (2017). Istoriiia serednovichnoi Cheskoï derzhavy kriz pryzmu suchasnoi ukrainskoï bohemistyky [The history of the medieval Czech state through the prism of contemporary Ukrainian Bohemian studies]. *Slavistychna zbirka – Slavic studies collection*, 3, P. 185–195. Kyiv, Ukraine.
- Likhtei, I. (2019). Cheska derzhava Prshemyslovychiv: dvi sproby stvorennia universalnykh monarkhii u Tsentralnii Yevropi v X i XIII st. [The Czech state of the Přemyslids: two attempts to create universal monarchies in Central Europe in the 10th and 13th c.]. Prešov, Slovakia.
- Likhtei, I. (2019). Protystoiannia bavarskoï ta kyrylo-mefodiivskoï khrystyianskykh misii na zemliakh dynastii Moimirovychiv dr. pol. IX st. [The confrontation between the Bavarian and Cyril and Methodius Christian missions in the lands of the Moimirovich dynasty in the second half of the 9th c.]. *Halychyna: naukovi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys – Galicia: scientific and cultural-educational regional studies journal*, 31, P. 64–80.
- Likhtei, I. (2023). Vshanuvannia v Chekhii ta Ukraini 1100 rr. z dnia muchenytskoi smerti Sv. Ludmyly [Commemoration in the Czech Republic and Ukraine of the 1100th anniversary of the martyrdom of St. Ludmila]. *Istorychnyi chasopys z bohemytyky i slovakistyky – Historical journal of Bohemian and Slovak studies*, 9, P. 91–96.

Likhtei, I. (2024). Vidnosyny cheskooho korolia Vatslava I zi Sviatym Prestolom u 1240–1247 rr. [Relations between Czech King Wenceslaus I and the Holy See in 1240–1247]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 6, P. 29–36.

Likhtei, I. (2025). Rol kniazivskoho podruzzhzia Borzhyvoia ta Liudmyly u poshyrenni khrystyanstva v Cheskii derzhavi [The role of the princely couple Borivoj and Ludmila in spreading Christianity in the Czech state]. *Pravoslavia v Ukraini – Orthodoxy in Ukraine*, P. 15–28.

Plakhonin, A. (2003). Boleslav I Khorobryi. Entsyklopediia istorii Ukrainy [Bolesław I the Brave. Encyclopedia of Ukrainian History]. Kyiv, Ukraine.

Popovych, M. (Comp.). (2006). Dobrava. Universalnyi slovnyk-entsyklopediia [Dobrava. Universal dictionary-encyclopedia]. Kyiv, Ukraine.

Rejzlová, V. (2023). Legenda Kristiánova (před 997) [The Legend of Kristián (before 997)]. Praha, Czech Republic.

Vandysh, P. (2004). Tsina svobody. Istoriia Tsentralno-Skhidnoi Yevropy vid Serednovichchia do sohodennia [The price of freedom. History of Central and Eastern Europe from the Middle Ages to the Present]. Kyiv, Ukraine.

Vlasto, A. (2004). Zaprovadzhenia khrystyanstva u slovia. Vstup do serednovichnoi istorii slovianstva [The introduction of Christianity among Slavs. Introduction to medieval Slavic history]. Kyiv, Ukraine.

Zashkilniak, L., Krykun, M. (2002). Istoriia Polshchi: Vid naidavnishykh chasiv do nashykh dnev [History of Poland: From ancient times to the present day]. Lviv, Ukraine.

Zinko, Yu., Kalytko, S., Kravchuk, O., Pop, I. (2017). Narysy istorii Chekhii [Essays on the history of the Czech Republic]. Vinnytsia, Ukraine.

Шара Любов Миколаївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, Україна).

Shara Liubov – Ph.D. in historical sciences, docent of the department of world history and international relations, T. Shevchenko national university «Chernihiv colehium» (53 Hetmana Polubotka str., Chernihiv, 14013, Ukraine).

E-mail: ljuba_che@ukr.net

Дата подання: 20 вересня 2025 р.

Дата затвердження до друку: 3 грудня 2025 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Шара, Л. Перші княгині-християнки в процесі евангелізації Чеської та Польської середньовічних монархій. *Сіверянський літопис*. 2025. № 6. С. 19–29. DOI: 10.58407/litopis.250602.

Цитування за стандартом APA

Shara, L. (2025). Pershi kniahyni-khrystyianky v protsesi yevanhelizatsii Cheskoï ta Polskoï serednovichnykh monarkhii [The first Christian princesses in the process of evangelization of the Czech and Polish medieval monarchies]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 6, P. 19–29. DOI: 10.58407/litopis.250602.

